

॥ શ્રી શંભેશ્વરપાર્શ્વનાથાય નમઃ ॥

ધર્મસંગ્રહણીવૃત્તિમાં આવતા એક અવતરણનું ટિપ્પેટન ગ્રંથને આધારે મૂળસ્થાન

યા કિનીમહત્તરાસનુ આચાર્યપ્રવર શ્રી હરિભદ્રસૂરીશ્વરજી મહારાજે ધર્મસંગ્રહણી નામનો પ્રાકૃત ભાષામાં પદ્યમય ગ્રંથ રચેલો છે. તેના ઉપર આચાર્ય શ્રી મલયગિરિજી મહારાજે વિસ્તારથી વૃત્તિ રચેલી છે. શેઠ દેવચંદ લાલભાઈ જૈન પુસ્તકોદ્ધાર ફંડ (સુરત) તરફથી ૩૯મા તથા ૪૨મા ગ્રંથાંક રૂપે વિક્રમસંવત્ ૧૯૭૩ તથા ૧૯૭૪માં બે વિભાગમાં આ ગ્રંથ પ્રકાશિત થયો છે.

આ મહાન ગ્રંથ મુખ્યત્વે દાર્શનિક નિરૂપણથી ભરપૂર છે અને તેની ટીકામાં મલયગિરિ મહારાજે દાર્શનિક ગ્રંથોમાંથી વિપુલ પ્રમાણમાં અવતરણો આપેલાં છે. આ અવતરણોનું મૂળ સ્થાન શોધવું એ અનેક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી અને રસપ્રદ છે.

(૧) ધણી વખત ઉદ્ધૃત કરેલાં વાક્યો એટલાં ટૂંકાં હોય છે કે એનો યથાવત્ અર્થ સમજવાનું કાર્ય કઠિન થઈ પડે છે. મૂળ સ્થાનનો જો પત્તો લાગે તો તે ગ્રંથના પૂર્વાપર સંદર્ભોનું નિરીક્ષણ કરવાથી વાસ્તવિક અર્થ સહેલાઈથી સ્પષ્ટ સમજાય છે.

(૨) કેટલીક વખત ઉદ્ધૃત કરેલો પાઠ કાળક્રમે અશુદ્ધ થઈ ગયો હોય છે. મૂળ સ્થાનનો પત્તો લગાવામાં તેના આધારે પાઠ બરાબર શુદ્ધ કરી શકાય છે.

(૩) કેટલીક વખત ઉદ્ધૃત કરેલા સંક્ષિપ્ત વાક્યનો વિસ્તૃત અર્થ સમજાતો નથી. મૂળ સ્થાન જો લખ્યાથી આવે તો તે મૂળ ગ્રંથની ટીકા વગેરે હોય તો તેને આધારે અર્થ બરાબર સમજી શકાય છે.

(૪) અવતરણના મૂળ સ્થાનનો પત્તો લાગવાથી આખીયે ચર્ચા ક્યા ગ્રંથને આધારે કરવામાં આવી છે એ જાણી આવે છે અને પછી તેને આધારે જે વિષયની ચર્ચા ચાલતી હોય તે વિષય અત્યંત વિશદ રીતે સમજાય છે અને ગ્રંથકારે જે ગ્રંથને સામે રાખીને પોતાનો ગ્રંથ તૈયાર કર્યો હોય તે ગ્રંથ સામે રાખીને આપણે જ્યારે વાંચીએ ત્યારે વાચનની સ્પષ્ટતા અને આનંદ કોઈ જુદાં જ હોય છે.

(૫) કેટલાંક અવતરણોનું વર્તમાન યુગની દૃષ્ટિએ વિશિષ્ટ મહત્ત્વ છે. જૈન દાર્શનિક ગ્રંથોમાં બૌદ્ધ દર્શનના પ્રાચીન ગ્રંથોમાંથી કેટલાયે પાઠો ઉદ્ધૃત કરેલા છે. બૌદ્ધ દર્શનના ગ્રંથો ધણીખરા નષ્ટપ્રાય થઈ ગયા હોવાથી એ પાઠો ક્યાંથી લીધા છે એ જાણવું મુશ્કેલ બની ગયું છે. કેટલાક બૌદ્ધ દાર્શનિક ગ્રંથો નષ્ટ

ધર્મસંગ્રહણીની વૃત્તિમાં (૫૦ ૧૨) વદુક્તમ્—“યદેવ ચ વદન્ નિસ્તત્વમારોપિતમ્ । યસ્તત્ત્વં જગતે જગાદ વિજયી” ઇતિ । આટલો પાઠ ઉદ્ધૃત કરેલો છે. સંપાદકે અન્ય ગ્રંથને આધારે ટિપ્પણીમાં સંપૂર્ણ કારિકા નીચે મુજબ આપેલી છે—

बुद्ध्या कल्पिकया विविक्तमपरैर्यदूपमुल्लिख्यते
 बुद्धिर्नो न ग्रहिर्यदेव च वदन् निस्तत्त्वमारोपितम् ।
 यस्तत्त्वं जगते जगाद विजयी निःशेषदोषद्विषो
 वक्तारं तमिह प्रणम्य शिरसाऽपोहः स विस्तार्यते ॥

બૌદ્ધોને ત્યાં અપોલુવાદનું નિરૂપણ કરતા અનેક ગ્રંથો છે. સંસ્કૃતમાં જે કંઈ બૌદ્ધ સાહિત્ય મળે છે તેમાં તો આ કારિકા દેખાતી જ નથી, એટલે મારા પાસે જ્યારે બૌદ્ધ ગ્રંથોનાં—ખાસ કરીને દાર્શનિક બૌદ્ધ ગ્રંથોના—ટિબેટન ભાષાંતરો આવ્યાં ત્યારે તપાસ કરતાં જણાયું કે ધર્મોત્તરે રચેલા અન્યાપોલ પ્રકરણની આ પ્રથમ કારિકા છે. જાપાનની Tibetan Tripitaka Research Institute (Tokyo, Japan) તરફથી ટિબેટન ભાષાંતરોના જે ૧૫૦ ભાગો (Volumes) હમણાં બહાર પડેલા છે તેમાં ૧૩૮મા ભાગમાં ૫૦ ૭૩થી ૭૮માં આ ગ્રંથનું ટિબેટન ભાષાંતર છપાયેલું છે Peking edition તરીકે જે સંસ્કરણ પ્રસિદ્ધ છે તેના ફોટાઓ ઉપરથી બ્લૉક બનાવીને આ ગ્રંથો, છાપવામાં આવેલા છે. કેટલોગના ક્રમ નંબર પ્રમાણે ૫૭૪૮ નંબરનો આ ગ્રંથ છે. ૨૫૨ B થી ૨૬૪ A ટિબેટન પાનામાં આ ગ્રંથ છે. ટિબેટન ભાષાંતરમાં આ સંપૂર્ણ કારિકા^૧ નીચે મુજબ છે :

କୃଷି ପଠନ ଶ୍ରେଣୀ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ପଢ଼ିବା ଲାଗି ଶୁଣିବା ଶକ୍ତି ଥାଏ ।
 ଶ୍ରେଣୀ ଧ୍ୟାନ ଦେଇ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ।
 ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ।
 ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ।
 ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ଧ୍ୟାନ ।

१. देवनागरी लिपिमां टिपेटन अक्षरो पैकी इटलाक अक्षरो न होवाने लीधे देवनागरीमां आनुं यथावत् लिख्यंतर

ધર્મસંગ્રહણીવૃત્તિમાં આવતા એક અવતરણનું ટિપ્પેટન ગ્રંથને આધારે મૂળ સ્થાન : ૧૩

આ ટિપ્પેટન કારિકા તે ધર્મસંગ્રહણી વૃત્તિમાં ઉદ્ધૃત કરેલી સંસ્કૃત કારિકાનો જ ટિપ્પેટન ભાષામાં અનુવાદ છે. ટિપ્પેટન ભાષાંતરનું સ્વતંત્ર રીતે અધ્યયન કરનાર મનુષ્યને એના પરથી અર્થ સમજી શકવો અત્યંત દુષ્કર છે. આ સંસ્કૃત કારિકા નજર સમક્ષ રાખવાથી એનો અર્થ સ્પષ્ટ સમજી શકાય તેમ છે.

આ રીતે અધ્યયન કરવાથી ગ્રંથકારે કયા ગ્રંથને આધારે ચર્ચા કરી છે તે પણ સ્પષ્ટ જાણી શકાય છે તેમ જ નષ્ટ થઈ ગયેલા ગ્રંથના અંશનો આ રીતે ઉદ્ધાર પણ થાય છે. જૈન દાર્શનિક ગ્રંથોમાં આવાં તો ખીન્નં અનેક અવતરણો છે કે જે તે તે મૂળ સંસ્કૃત ગ્રંથનાં ટિપ્પેટન ભાષાંતરમાં જોવા મળે છે.

આ વિષયમાં વિદ્વાનો રસ લે અને અધિક ગવેણા કરે.

પૂજ્યપાદ ગુરુદેવ મુનિરાજશ્રી ભુવનવિજયાન્તેવાસી મુનિ જંબૂવિજય

વિ. સં. ૨૦૨૧, આવણ સુદિ ૮

માંડવી (કચ્છ)

કરીને આપણું મુસ્કેલ છે. છતાં આનું કંઈક સ્વરૂપ જાણવાની ઇચ્છાવાળાઓ માટે દેવનાગરીમાં આનું લિપ્યંતર કરીને નીચે આપ્યું છે.

તોગ્ બ્રુવસ્ બ્લો યિ ગઢ્ ગિ રઢ્ બશિન્ ગશન્ ન્યિસ્ દપેન્ પર રબ્ વસ્તન્ પ ।

બ્લો મિન્ પિય મિન્ દે જિદ્ મ યિન્ સ્મો વ્રત્તગ્સ ગઢ્ જિદ્ બ્રજોદ્ પ યિ ।

ડ્યો લ દે જિદ્ ગ્સુઢ્ પ નેમ્ ગ્યલ્ મ્હડ્ બ મ લુસ્ સ્વયોન્ વ્રલ્ બ ।

ગ્સુઢ્ મજદ્ ગઢ્ યિન્ દે લ મ્તોસ્ પ્યગ્ ડછલ્ નસ્ સેલ્ બ દે ડદિર્ બ્રશદ્ ।

